

Brandenstein Béla „nyelvi játéka”¹

„A nyelv útvesztő, utak labirintusa. Jössz az egyik oldalról és kiismered magad; másfelől jössz ugyanoda, és nem ismered többé ki magad.”²

A tudományelmélet ismert kérdése, hogy egy-egy új tudományos eredmény szóbeli és írásbeli kommunikálása folyamán keletkezett fogalmi háló hogyan illeszkedik bele a már meglévőkbe, mely írásos rögzüléskor újabb, igen stabil tartalommal bíró rendszerré válik. Ekkor az egyik megoldandó probléma, hogy a mindenkor adott „társadalmi és tudományos mező”-től, kortól függő kódolt nyelvi rendszerben létrehozott ítéletek, mennyiben vonatkoznak a vizsgált és megítélt dolog igazságára, vagy csupán részigazságokat takarnak, vagy éppenséggel messze állnak bármiféle ott és akkor érvényes igazság-definíciótól, s az áltudomány fogalomtárával dolgoznak. Többnyire az is előfordul, hogy egy-egy tudományágban a konstruált rendszer dekódolásához, értelmezéséhez különösen évszázadnyi időintervallumban, külön szótárra van szükségünk ahhoz, hogy megfejtsük az új szóalkotásokat, s azok logikai hálóját, és az adott nyelvi struktúrában való elhelyezkedését. Mondhatnánk azt is, megfelelését vagy éppen meg-nem-felelését az adott nyelv nyelvtani szabályainak.

A fenti összefüggés különösen figyelemreméltó az egyes filozófiai konstrukciókat tekintve, hiszen itt a kommunikációs struktúrák bonyolult idő-és térbeli, valamint az adott köz- és privát szférák verbális és non-verbális csatornáinak egymásra- és egymásba szövődéséről is szó van, ugyanakkor az adott és választott filozófiai hagyomány szöveggörnyezete, jel-és fogalomhálója mindezt alapjaiban meghatározza.

Dolgozatomban arra kívánok választ kapni, – mintegy próbatételképpen a magyar filozófiatörténetben végbemenő folyamatok értelmezéséhez adalékként –, hogy Brandenstein Béla „nyelvi játéka” hogyan működnek, miért és hogyan nyúl fogalmi hálójának, rendszere sémájának kialakításakor több filozófiai rendszerhez és irányzathoz. Másrészt, s elsősorban jelen probléma kapcsán kulcskérdés: miként válik értelmezhetővé a konstruált jelháló mai világunkban, és milyen mértékben járult hozzá a hazai filozófiai gondolkodás fogalmi és nyelvi kontinuitásához? Csakis ebben az összefüggésben válik „hasznosíthatóvá” egy, a szó átvitt értelmében felfogott nem-élő gondolatrendszer.

1. Derrida szerint „[...] az interpretációnak, a struktúrának, a jelnek és a játéknak két interpretációja létezik. Az egyik arról álmodik, hogy képes lesz a játék és a jel rendje elől elillanó valamiféle igazság vagy kezdet/eredet megfejtésére, és az interpretáció szükségességét úgy ítéli meg, mint valami száműzetést. A másik, mely nem fordul már a kezdet/eredet felé, fenntartja a játékot, és megkísérli, hogy az emberen és az emberi ridegségen túlra jusson, hiszen az ember neve annak a lénynek, aki a metafizika illetve az onto-teológia történetén keresztül, vagyis egész története során a teljes jelenlétről, a biztos alapról, a kezdetről és a játék végéről álmodott.”³

Ha elfogadjuk eme felosztást, akkor úgy tűnik, Brandenstein Béla vagy egyikhez sem vagy mindkettőhöz tartozik, hiszen egy, a maga által konstruált sajátos diskurzust alakít ki, amelyben törekszik a kezdet/eredet problémájának megfejtésére, úgy, hogy keresi a biztos fundamentumot. Ugyanakkor jelrendszere sajátosságait olyan bonyolult módon alakítja ki – tulajdonképpen bizonyos magyar nyelvtani szabályokat figyelmen kívül hagyva –, hogy

¹ A tanulmány az OTKA 76865 sz. kutatás keretén belül készült.

² Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*. Budapest, Atlantisz, 1998. (ford. Neumer Katalin) 203§

³ J. Derrida: *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában*. Budapest, Helikon, (ford. Gyimesi Tímea) 1994/1–2. 14.

kevesen tudnak némely szöveget megfejteni, illetve, csak azok részesülnek a felfedezés „örömeiben”, akik felfejtik az új játék szabályait, az újakat, a másokat az eddigiekhez képest. Mindeközben konstruál egy onto-teológiai magyarázatot úgy, hogy arra törekszik, hogy stabil, zárt rendszere mint egy neobarokk katedrális magába foglalja a leírható és a le nem írható Mindenséget. Így aztán időnként a rendszer-sémában eltűnik az ember, s a marad a játék a szavakkal. Az azonban tény, hogy bölcséleti antropológiájában közel kétezer oldalon át az ember testi–lelki–szellemi–társadalmi mezőit elemzi, megpróbálja a „mikrokozmosz” teljességét átgondolni, leírni és elemezni.⁴

De nézzük, milyen értelemben használjuk gondolkodására és fogalomalkotás-technikájára a nyelvjáték fogalmát, s milyen/melyik változatait lephetjük fel? Mennyiben tudatos ez a metodológia, mennyiben vezette a problémák sematizálásának és/vagy a megértetésének kényszere? A szövegekben kérdések és a kérdőjelek sokasága még tovább nő, ha beljebb haladunk a brandensteini dzsungelben.

Ha wittgensteini értelemben próbálunk eljutni a dolog lényegéhez, azt kell látnunk, hogy többféle lehet magának a nyelv-játéknak a definíciója. Mindenekelőtt egyértelműnek tűnik, hogy a nyelv olyan, mint egy önmagában zárt, belső szabályokkal rendelkező mezőben lejátszott vagy lejátszódó játék (az elsővel a tudatosságot és a befejezettséget, a másodikkal a spontaneitást és a folyamatosságot jelzem), amely egy tevékenység vagy életforma részeként működik. Ezen megközelítésben fontosnak tartom az időt, hiszen a múltban rögzült szövegek az akkori játékosok fogalmi-nyelvi hálóját és logikai-nyelvtani szabályait alkalmazva vagy éppen nem alkalmazva részesei a játéknak. (Számomra kérdés persze az is, hogy mennyire kapcsolják be a „póker” szabályait, vagyis a hazugságot, a megtévesztést, az igazság elhallgatását, amely rejtélyek sokaságát jelentheti a későbbi értelmezés számára.)

Wittgenstein a következőkben látja a működő mechanizmusokat:

Először is számára a játékok „[...] az egymást átfedő és keresztező hasonlóságok bonyolult hálózata [...] nagyban és kicsiben. [...] Ezeket a hasonlóságokat nem tudom jobb szóval jellemezni, mint hogy „családi hasonlóság”-ok; mert így fedik át és keresztezik egymást azok a különböző hasonlóságok, amelyek egy család tagjai között állnak fenn: termet, arcvonások, a szem színe, a járás, a temperamentum stb., stb. És azt állítom: a 'játékok' egy családot alkotnak”⁵

De vannak szabályok és kérdések arra vonatkozóan, hogy e szabályok milyenek, és hogyan működnek? A nyelvi játékok határozott szabályaikkal és a lehetséges kiegészítésekkel akár csapdába is ejtethetnek bennünket. „Az alapvető tény itt az, hogy szabályokat állapítunk meg, egy technikát rögzítünk egy játék számára, és amikor aztán a szabályokat követjük, nem úgy megy a dolog, ahogy feltételeztük. Hogy tehát mintegy önnön szabályaink ejtenek foglyul. Ez az, amit meg akarunk érteni, azaz át akarunk látni: hogy miként gabalyodunk bele saját szabályainkba.”⁶ Nyíri Kristóf a wittgensteini dilemmát a következőképpen teszi világossá: „A szavak használatának előtérbe állítása ugyanakkor fölveti a kérdést, hogy magát a használatot mármint mi irányítja, szabályozza: mi szolgál a helyes vagy helytelen szóhasználat kritériumául? Wittgensteinnak érvelnie kell ama fölfogás ellen, hogy a szavakhoz óhatatlanul képek társulnak, s hogy éppen e képek logikája irányítaná úgymond a szóhasználat logikáját. De érvelnie kell ama elképzelés ellen is, mely szerint a szabályos szóhasználat mögött – vagy akár általában – valamiféle tudatos szabálykövetés állna: hiszen – teszi világossá Wittgenstein – a szabálykövetésnek is vannak szabályai, s ezen elképzelés szerint akkor minden nyelvi – általánosabban: viselkedésbeli – szabályosság mögött szabályok és szabálykövetések végtelen hierarchiájának kellene sorakoznia. [...] az

⁴ Lásd erről: Veres Ildikó: Brandenstein Béla bölcséleti antropológiája. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2006.1–2. 17–38.

⁵ Wittgenstein, i. m. 58.

⁶ I. m. 82.

intézményes viselkedésbeli egyöntetűség, a szokások egyformasága, az életformák közössége képezi azon alapot, melyet végső adottságként – kritériumként, vonatkozási keretként – lehet és kell elfogadnunk.”⁷ Mint látni fogjuk, Brandenstein hasonló következtetésre jut a múlt század húszas–harmincas éveiben.

Nos, az ő gondolatrendszerét vizsgálva többek között azt is szeretném felfejteni, miként gabalyodik bele saját szabályaiba, milyen következtelenségekbe, milyen helytelen szabályalkotásokba bonyolódik vagy kényszerül, s ebből mennyire tud vagy nem tud „kimászni”. Vele kapcsolatban is mondhatnánk, mint ahogy Nyíri is jelzi Wittgenstein-értelmezésében, hogy szociálpatólogiai forrása is van a filozofálásnak: „'Az emberek' – írta még a Nagy Gépiratban – 'mélyen beágyazódnak a filozófiai, azaz a grammatikai konfüziókba. És hogy ebből kiszabaduljanak, ennek előfeltétele, hogy kiszakítsuk őket azokból a roppant sokrétű kapcsolatokból, amelyekben fogva vannak. Úgyszólván egész nyelvüket át kell csoportosítani. – De hiszen ez a nyelv azért lett ilyen, mert az embereknek hajlamuk volt – és van – így gondolkodni. Ezért a kiszakítás csak azoknál megy, akik ösztönös lázadással élnek a nyelvvel szemben. Azoknál nem, akiknél minden ösztönükkel abban a hordában élnek, mely ezt a nyelvet sajátlagos kifejezésként teremtette meg. 'Mindez azonban Wittgenstein szerint nem változtat azon, hogy a filozófia anyaga: a rendszeresen használt nyelv. 'A filozófiai problémák akkor keletkeznek, [...] ha a nyelv szabadságra megy.' S ezeket a problémákat 'nem új tapasztalatok segítségével hívása révén oldjuk meg, hanem régóta ismert dolgok megfelelő elrendezésével. A filozófia küzdelem értelmünknek a nyelv eszközei által történt megbabonázása ellen.' A filozófia: terápia. 'A filozófus kérdéseket kezel; mint betegségeket.'”⁸

Úgy tűnik, Brandenstein is a meglévő tudáshalmazokat rendezte egy sajátos teodíceai-ontológiai konstrukcióba, a megfelelő nyelvi megoldásokat keresve.

2. A következők lesznek elsősorban a kibontandó problémák a brandensteini nyelvi játékokban: egyrészt a rendszerben a hasonlóságra mint tartalmi alapelvre épített fogalom- és összefüggésháló működése, másrészt az új szóalkotások dilemmája, illetve a többértelműség és ebből következően az időnkénti következtelenség a fogalmak alkalmazásakor. (Például a semmi fogalmának többretegű jelentése,⁹ az alakulat-probléma sajátos „kinyílása” a művészetfilozófiában).

Első kérdéskörünk tehát az, hogy a hazai filozófiai közegben oly nehézkes nyelvezettel jelenlévő Brandenstein hogyan és miért kényszerül arra, hogy rendszeréhez egy sajátos és többé-kevésbé új fogalmi és ezzel együtt nyelvi hálót konstruáljon? Ha alaposan ismerjük írásait, világos, hogy nehézkessége nem minden munkájára jellemző; mondhatni azt, hogy elsősorban a magyarul megjelent Bölcséleti alapvetésben, a művészetfilozófiában, etikában „szenvedhetünk” nyelvi játékaik megértése közben nehézségekkel, s mindezek előtt azzal, hogy egyáltalán be tudunk-e szállni a játékba?¹⁰

Mivel munkásságának gerincét a Bölcséleti alapvetés című műve adja, ezért ennek alapelemeit kell rekonstruálnunk, s ezzel együtt azt, hogy a rendszerhez hogyan rendel hozzá egy sajátos nyelvi hálót. Mondhatjuk azt is, hogy össze kellene állítanunk egy Brandenstein szótárt, úgy, ahogyan Kundera is tette saját regényeihez a fordítói számára. Úgy tűnik Brandenstein a második világháborúig keletkezett írásai egy részének nyelvezetét „kell

⁷ Nyíri Kristóf: *Ludwig Wittgenstein*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. 90.

⁸ I. m. 92–93. Itt Nyíri idézi Big Typescript (TS) 213:423 és Philosophische Untersuchungen 38, 109, 133, 255 §-okat.

⁹ Erről részletesebben: Veres Ildikó: Brandenstein Béla bölcséleti antropológiája. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2006. 1–2. 17–38.

¹⁰ Brandensteinnek csak a magyarul megjelent írásaira szorítkozunk. Elsősorban a filozófiai rendszerét és művészetfilozófiáját vesszük górcső alá, hiszen itt a legnyilvánvalóbbak a nyelvi játékaik. Filozófiatörténeti írásaiban (Platón, Kierkegaard, Nietzsche), filozófiai antropológiájában. (Az ember a mindenségben) világos az érvelési, értelmezési technikája.

fordítanunk” a 20. század eleji magyarról 21. század eleji magyarra ahhoz, hogy rekonstruálni tudjuk mondandóját.

Befolyásolja mindezt az a tény, hogy a kétnyelvűség mint háttér meghatározó. Éppen ezért úgy tűnik, hogy a német nyelvi háttér – mind a filozófiai, mind a köznapi – jelentősen áthatotta a diskurzus-technikájának kialakítását. Valamint ha további formális, metodológiai kérdéskört boncolgatunk, világossá válik az is, hogy mindenképpen ragaszkodott az onto-metafizikai struktúrához is, valamint a reduktív eljárási módszer előfeltételezte egy olyan nyelvi-fogalmi háló konstruálását, amellyel bizonyítani lehetett logikailag-fogalmilag-nyelvileg az ontológiai és metafizikai, és ebből következően a filozófiai részdiszciplínák (pl. tartalomtan-formatan-alakulatlan és művészetfilozófia) összefüggéseinek koherenciáját. Ha hiányzott egy nyelvi egység, egy fogalom, egy szimbólum, akkor konstruált. Már itt megjegyzem, hogy számára az Abszolútum rejtjeleinek az emberi kommunikációban, a nyelvi hálóban való kifejezésére való törekvés is hozzájárul ahhoz, hogy szigorúan zárt sémában és bonyolult fogalmi hálóban igyekezzen beláttatni a Mindenségben rejlő abszolút rendet.

Nézzük tehát a fundamentális gondolkört: a rendszert. Hogyan is áll össze? Mi az és hol van a helye annak az elvnek, illetve elveknek, amelyek egyben tartják? Milyen törvényszerűségeket tart meghatározónak, és milyen szabályszerűségeket konstruál ahhoz, hogy rendszer-sémáját megalkossa és egyben tartsa?

Elsődleges az ún. triadikus elv, a három-egy logikai alap következetes végigvitele. A másik az okságelv, amelynek eddigi értelmezéseit átgondolva alakítja ki saját álláspontját.¹¹ De mindennek alapja az Abszolútum, az isteni „összellem” meghatározása, amiből minden ered, s amihez minden visszaárad. „A tiszta tárgyak teljes életvalósága a három alapvető valóságféleségből vagy életágból kapcsolódik össze. A teremtett szellem teljes szellemisége és szellemi életének forrása a három sajátmű énként legszorosabb kapcsolata az élő másodrangú személyes szellemben. Ámde ez az énként minden élet és szellemiség ősojának és ősforrásának, Istennek a hatása: tehát alapalkata az isteni összellem őskéntára mutat vissza.”¹²

Ebben az értelemben vett trinitarizmus egy egészen sajátos hozzáállást jelent a neokatolikus filozófiában, amelynek értelmezése itt és most meghaladja lehetőségeinket. Mindenesetre néhány lényeges összefüggés jelzék, amelyek figyelemreméltóak: egyrészt azt, hogy ő is véges kategóriákba, fogalmakba próbálja meg a megfogalmazhatatlant beleprelni. Célja, találni olyan rejtjeleket, amelyekkel megközelíthető – emberi nyelvi jelekkel – Isten. Hegel, aki számára az egyik legjelentősebb gondolkodó tette ezt: „[...] megpróbálkozott azzal a logikai-metafizikai művében, hogy gondolkodásunk kategóriáinak összességét szisztematikus rendbe sorolja, s így fejlessze tovább. [...] Arra is rámutatott, hogy e kategória-csoportok mindegyikét felhasználták már a gondolkodás – különösképpen a teológia és a filozófia – története során valamikor arra, hogy az abszolútumot megkíséreljék kifejezni velük. Hegel [...] azt mondja, hogy e kategóriák összessége, amelyeket ő Istenteremtést megelőző gondolatainak nevez, a maguk teljességében alkalmas eszközül szolgálhatnak arra, hogy Isten lényegét megragadjuk. [...] A kategóriák összességével magába az istenségbe akart behatolni, amit vagy akit a teremtést megelőző gondolataiban vélt megragadni;¹³ Brandenstein mindezek mellett vagy mindezekkel együtt az Abszolútum-központú rendszerében az abszolút értékek oldaláról tekintve is fenntartja a triadikus rendet annyiban, amennyiben Isten az (ős) igazság, jóság és szépség is egyben, s a szentség, amely nem külön érték, mindezt magában foglalja.

¹¹ Nézetei az okságelvről a korban heves vitát váltottak ki. Lásd ehhez: Szabó Ferenc: S. J. Brandenstein filozófiájának szívében. – A transzcendens okság problémája. In: *Brandenstein Béla Emlékkönyv*. Miskolc, 2002. Szerk.: Veres Ildikó.

¹² Brandenstein Béla: BA 544.

¹³ Karl Jaspers: *A transzcendencia rejtjelei*. Budapest, Kairosz, (ford. Szegedi János) 106–107.

Az első magyar filozófiai rendszerhez, Böhm Károly dualisztikus konstrukciójához képest, amely a kanti és fichtei rendet tételezi az ind bölcelet, az upanisadok harmonisztikájával ötvözve, a sajátos triadikus konstrukció úgy érvényesül, úgy áll össze rendszerré, hogy a reduktív-regresszív módszerrel az a priori elveket kikövetkeztetve, a „teljes tudat” és a tudatkettősség létét és funkcióját értelmezve egy Abszolútum-központú, zárt, csak az Abszolútum felé nyitott konstrukciót hoz létre. Így tehát, mint minden rendszer-filozófiának, az övének is van egy központi elve, amelyre fókuszál.

Meglátása szerint mindenképpen a spekulatív, az elméleti filozófia alapfeladata, hogy meg kell keresni az „őshatározmányokat”, dolog attribútumait /tartalom, forma, alakulat/, amelyek nélkül a „valami nem áll” fenn és nem létezik. A valóságot ennek megfelelően eredendően létrángok, lét- és valóságszintek egymásra épülésének tekinti, amelyekben működő metafizikai lételvek csak regresszíve következtethetők ki az emberi megismerés folyamatában.

Miután a fenti konstrukcióban adottnak véli a makrokozmoszt, mint a mikrokozmosz, az ember világban való létének térben és időben rendezett anyagi és szellemi „világhátterét”, az ember tevékenységét teszi vizsgálat tárgyává a cselekvés-, a tudomány- és a művészetelméletében, amely mindenkor átszőtt az állandó és az adott korban és mikrokozmoszban működő etikai érték- és normarendszerrel. E vonatkozásokban és az antropológiai vizsgálódásainak eredményeképpen a megismerés valamint a lét- és valóságmegértés vonatkozásaiban néhány eredményét a korban újszerűnek mondhatjuk. Így például azt, hogy a valósághoz való közvetlen viszonyulása az individuumnak a következő: mindennapi, azaz a praxisra épülő, tudományos és művészi.¹⁴ Ez utóbbi azonos magával az étellel, illetve nem önálló társadalmi alrendszer, hanem mint mondja: „[...] művészi az egész élet, csak különböző fokban és különböző erővel megnyilvánuló művészi jellegben. A szellemnek és az életnek ez az egyetemes művészi vonása [...] teszi a világot meleggé, tarkává és vidámmá [...]”.¹⁵

Brandenstein rendszerében az immanens mérték, az ember, a mikrokozmosz, a transzcendens mértékkel együtt, illetve a transzcendens mérték teremtő erejének következtében szervezi a másod- és a harmadrendű valóságot, a tárgyi rendszert, a mindennapok élet- és cselekvésvilágát, a tudomány, a művészet s a mindezeket átszövő erkölcs világát. Ennek következtében a „tárgyi rendszer” megteremtése/megteremtődése adja alapját a brandensteini rendszernek, ahol a fennállás és a létezés koordinátaiban szerveződik a „valami”, a „dolog”, a „nem semmi”, amelynek ismeretelméleti és értékelméleti vonatkozási pontjai, összefüggései alkotják a rendszer teljességéhez szükséges tudományterületeket: a pragmatikát, a teoretikát, a poétikát, az etikát.

Maguk az elnevezések nem keltenek különösebb riadalmat, hiszen ismert szavakról van szó, de amit maguk mögött takarnak, már jelent némi fejtörést. Nem térünk ki minden új vagy újszerűnek tűnő szó, fogalom tartalmi elemzésére, csupán azt kívánjuk prezentálni néhány alapfogalom értelmezésével, hogy milyen fogalom-alkotási technikája, technikái vannak. Látnunk kell, hogy egyrészt a filozófiai hagyományban meglévőket próbálja újraértelmezni és alkalmazni, másrészt újakat konstruál a magyar nyelvtani szabályokat figyelembe véve vagy éppenséggel nem-véve figyelembe.

Értelmezésében a következőket jelentik a dolog (a fennálló, a létező) attribútumai, „őshatározmányai”: a tartalom, a forma és az alakulat.

---

¹⁴ E vonatkozások értelmezéseit évtizedekkel hamarabb elvégzi Lukács György előtt, természetesen más filozófiai és ideológiai háttérből építkezve. A probléma részletesebb elemzését egy készülő tanulmányunkban végezzük el.

¹⁵ Brandenstein Béla: *Művészetfilozófia*. Budapest, Szent István Társulat, 1939. 14.

2.a. A tartalommal az első, igen sajátos brandensteini fogalom a totika foglakozik, amelyet Arisztotelésztől származtat, s a következőképpen értelmezi és vezeti le etimológiailag:

„A tárgy mivolta, (TOTI ἦν εἶαι), a tárgy konkrét, szinguláris jelentése, a tárgy sajátos tartalma, (TOΔέ ti); „[...] így a kifejezés némileg egyszerűsítő módosításával TOTIKῆ -ről beszélhetünk és ebből a totika nevet vonhatjuk össze.”¹⁶

Nemcsak érzéki minőségek, hanem a tudati, a lelki élet jelenségei is hordozzák a sajátos tartalmi vonatkozásokat.

A tartalom determinánsai között alapvető, hogy a valami nem semmi, a „van” így és nem másképp létezik, s ezzel konkrét, egyedi mivoltát jelzi.

Alapvető sajátosága minden létszinten a hasonlóság, mely elsődlegesen hasonló minőségekkel határozható meg, amelyet állítással rögzítünk, s határozott nyelvi formába öntünk. Ez azonban csak az emberi kommunikációban működik így. Mivel Brandenstein háromféle tartalmat tételez az állíthatóság vonatkozásában, s tartalmi rangoknak nevezi őket. „Ezek szerint a csak önmagától állított és másokat állító tartalom az első, a mástól állított, de önmagát és mást is állító tartalom a második, a csak mástól állított, de nem állító tartalom a harmadik rangba tartozik.”¹⁷ Ezzel világosan jelezte a létrangokat: az első az Abszolútum és az a priori világa, a második az állításokat nyelvi formába öntő Én és végül az érzéki minőségek világa. Ez a rend a Brandenstein által képviselt univerzum-felosztást elfogadók számára nyelvilag is világos.

Vannak további kategóriák, amelyeket hozzárendel az alapfogalomhoz, kínosan ügyelve arra, hogy a triadikus formát, a háromszor három elvét betartsa. Ebből következően a következő fogalmakkal konstruál: a sajátos tartalom van, amely alapvetően a hasonlóság (valamihez való viszony) dimenziójában létezik; s amely állított, megjelenik a verbális kommunikáció szintjén. A tartalom csak egy másikkal összevetve definiálható, amely szintén sajátos tartalommal bír. A sajátosságok tehát: 1. tartalmi lét, 2. hasonlóság, 3. állítás, 4. más-lét vagyis a másik tartalmi lét.

További tartalmi kategóriák: 5. eltérés (szín a hangtól, piros a kéktől), 6. szembeállítás: más tartalom állítása, 7. összetétel: legalább két szembeállított tartalom együttes létezése. Így például egy festmény vagy a szivárvány színei.

A (8.) hozzátétel és a (9.) utánatétel folyamata az elsőbbség nélküli illetve az elsőbbséggel együttlévő tartalmi elemeket jelenti, amit a magyar nyelvi szabályoknak megfelelően mellé- illetve alárendelő ítéletekben fogalmazunk meg.

Brandenstein további mélyfúrásaiban finomítja, s ezáltal egyre bonyolultabbá teszi konstrukcióját. Ami végül is a tartalmi kategorizálását illeti, tulajdonképpen tárgyi hasonlóságokon alapuló nominalista összefoglalásokká válik.

Érdeemes hosszabban idézni, hogyan is fejt ki erre vonatkozó gondolatmenetét, és összehasonlítani Wittgenstein nézeteivel, amelyeket nem ismerhetett, hiszen a *Filozófiai vizsgálódások* 1953-ban jelent meg. Hogyan is írja 1934-ben? „A tartalmi kategóriák tehát az egyes tartalmak bizonyos egyedi vonásainak a felfogó alany részéről való összefoglalásai és közös névvel való megjelölései, azaz valódi nominalisztikus, általánosságukban nem tárgyi egyetemességet jelölő kategóriák. [...] Egyetemes piros nincs, mert ha valami piros, akkor nem egyetemes, hanem konkrét, szinguláris piros folt. [...] A névvel az a tudat jár, hogy ’értem’, azaz jelentését bármikor konkrét képviselő példán magam elé állíthatom. Még száz teljesen hasonló piros színfolt ’közös’ piros volta sem egyetemes tulajdonságuk, hanem csak egy valamennyihez egyaránt teljesen hasonló százegyedik szinguláris piros színfolt; és eltérő piros foltok között sincs semmi egyetemesen közös pirosság, hanem valamennyi csupán egy bizonyos minőségi hasonlóság alapján nevezhető pirosnak. [...] a piros a cinóber-, narancs-,

¹⁶ BA. 36.

¹⁷ I. m. 43.

bíbor-, téglavörösben korántsem egyjelentésű, csupán hasonló. Ezért sok ilyen speciális tartalmi kategória jelentése és köre nem határolható el tárgyilag szigorúan: a piros határai a narancs vagy az ibolya felé meglehetősen folytonosak és egyéni mérlegelés tárgyát képezik. Ezért a piros igazából nem is fogalom: ami benne fogalom nem a piros, hanem például hullámhossz stb. meghatározásából áll, ami pedig piros benne, nem fogalom. Maga a konkrét piros minőség fogalmilag nem is fejezhető ki és abból, ami fogalmilag kifejezhető, a született vak, vagy a szintévesztő sohasem értheti meg a piros minőségét, amelyet éppen konkrét egyediségében kell tapasztalnunk, hogy felfoghassuk: mert éppen egyedi hatása az egyetlen felfogási módja. Sőt még a bíborvörösből sem foghatjuk fel a tőle eltérő vöröset, például a téglavörös árnyalatot: valamennyit külön kell tapasztalnunk, valamennyinek egyedi módján kell számunkra adatnia.”¹⁸ Tehát milyen szabályokat követek, van-e valami, ami alapján választok? A konkrét szituáció, a konkrét egyéni tapasztalat adja meg a jelentéshatárokat. És Wittgenstein? Ő is egy egyszerű nyelvhasználati szituációban jelzi a szabálykövetés dilemmáját: „Elküldök valakit vásárolni. Adok neki egy cédulát, amelyen ezek a jelek állnak: ’öt piros alma’. Az illető elviszi a cédulát a kereskedőhöz; az kihúzza azt a fiókot, amelyen az ’almák’ jel áll; azután egy táblázatban megkeresi a ’piros’ szót, s talál mellette egy színmintát; ekkor sorban felmondja a tőszámneveket az ’öt’ szóig [...] és minden számnévnél kivisz egy almát abból a fiókból, amelyen a minta színe áll. [...] De honnét tudja, hogy hol és hogyan kell a ’piros’ szónak utánanéznie, és mit kell az ’öt’ szóval kezdenie? – Nos, felteszem, úgy cselekszik, ahogy leírtam. A magyarázatoknak vége szakad valahol. – De mi az ’öt’ szó jelentése? – Ilyesmiről itt egyáltalán nem volt szó; csak arról, hogy az ’öt’ szót hogyan használják.”¹⁹

2.b. A formatan a klasszikus értelemben vett logikát jelenti nála, melyre meghatározó hatással van Hegel, Bolzano, Husserl, Pauler, felfogása, de itt nem részletezem a kapcsolódási pontokat, azt, hogy melyik miben, hol alakítja Brandenstein koncepcióját.

Első kérdésünk az, hogy mi az igazság általános természete? Mi az igazság önmagában? További kérdések: milyen alapelvek működnek ezen kívül és mi a tartalmi hátterük?

A tárgyi igazság a valami, a dolog, egyfajta belső rögzítettsége, és formai összefüggése önmagával és más tárgyakkal. Minden dolog csak úgy állhat fenn, ha legalábbis önmagával azonos: az azonosság és vele a forma, minden dolgot meghatároz. Az azonosság, a tulajdonképpeni hegelí értelemben vett tétel, miszerint a valami, ami nem semmi, vagyis a tartalom, önmagával azonos; A „valamik” összefüggései egyszerű formális kapcsolódási viszonyokat jeleznek, amelyben a „minden dolog összefügg egymással” tételét értelmezi.

Ezen összefüggési hálóban harmadik elv, a feltételezés, olyan formális meghatározás, amelyben meghatározó a feltétel, meghatározott a feltevő.

További formális kategóriák, amelyek a triadikus hálózat teljességéhez nélkülözhetetlenek: a különbözőség, az elválasztottság és a rend. A formakapcsolat, amely az előző hármat magába foglalja individuális, faji és nembeli jelleggel bír.

Több formális határozomány összefügghet egy egyszerű egységben, összefuthat egy csomópontban, mint ahogy valamennyi sajátos formális vonás, például amely Szókratészt jellemzi, az ő bonyolult egyedi formájában kapcsolódik össze: embervolta, görögsége, athéni volta, férfivolta, apavolta, filozófussága, „ironikus” volta stb. Mindez egy formában egyesül, amelyet éppen Szókratész fogalmában törekszünk megragadni.

Az egyetemes rend legközelebbi következményei a formakapcsolaton kívül azok a rendviszonyok, amelyekben több, legalább két különböző forma nem egy csomópontban rendezve függ össze, hanem teljesen, vagy legalább lényegében egymáson kívül van és vagy úgy van egymáshoz rendelve, hogy egyik sem egyoldalú feltétele a másiknak, vagy pedig úgy, hogy egyik a másik egyoldalú feltétele, logikai-formális előzménye. Amaz

¹⁸ I. m. 65–67.

¹⁹ Wittgenstein, I. m. 18.

hozzárendelés, amelyre példa két testvér, több egyrendű osztálytag, egy nem fajainak egymáshoz rendezett összefüggése. A hozzárendelés közös feltételtől való egyenlő függés útján jöhet létre és több új, különböző formának a rend közös feltételétől való függése útján lép fel. Az alárendelési viszonyban, amelyre példa az apa és fia kapcsolat nem egyenrangú a kapcsolódás, s így egyik szükségképpen előfeltétele, legalábbis formális előzménye a másiknak.

2.c. A triád harmadik tagja az alakulattan (Mennyiségtan), a matematika, amely Brandenstein szerint is a tudományok rendszerében mindig különleges helyet foglal el, meglehetősen „társtalanul áll a tudományok között”.²⁰ Sok tekintetben a logikával rokonítható, de brandensteini elemzések arra mutatnak rá elsősorban, hogy hogyan működnek a matematika filozófiai kategóriái. Vizsgálódásainak végeredményeként a „[...] sajátos alakulat, a matematikai tárgykör legalapvetőbb határozmányainak a tiszta logika bölceleti részével teljesen egymagasságú, „valóságelőtti” határozmányokat vizsgáló tudomány(ként) bontakozik ki, amelynek tárgya mind a sajátos tartalomtól, mind a sajátos formától különbözik, de azzal „valóságelőtti”, éppen ideális voltában rokon és önmagában pontosan megállapított egységes alapú, sajátos természettel bír.”²¹

Minden dologra jellemző az egész alakulati alap, az egyenlőség. Ez utóbbi rokon az önmagával való hasonlósággal, de míg az minőségi, ez mennyiségi megfelelés. Az egység mint harmadik kategória egésszé teszi az alakulati alaptriádát.

A többi alakulati, matematikai kategória: rész, pozitív–egyenlőtlenség (kisebb-nagyobb), halmaz. Ezeket követi további három művelet, amelyek mint új, Brandenstein által kreált magyar szavakból álló összetételek, már-már a követhetlenségig viszik a triádok alkotását, s ezzel együtt értelmezhetlenné válhatnak (az utolsó három egységben egybe- és hozzáképzés valamint leképezés útján létrejött matematikai formulákról értekeznek).

3. A következő lépés a fentiek után az, amelynek részletekben történő elemzése meghaladja e dolgozat kereteit – hogy miért éppen a művészet az, amelyben az alakulat a tartalom és a forma határozmányaival és egységével mintegy teljességében rávilágít az összes fenti összefüggésre.

A művészetfilozófiában folytatja nyelvi játékait, de itt már nem mindig tudjuk követni logikáját, azt, hogy milyen játékszabályokat alkalmaz, hogy milyen összefüggések készítenek arra, hogy egy-egy fogalmat használjon, amelyek így több esetben üressé, meg–nem–magyarázottá, a háromszor hármass elv áldozataivá válnak. A spekulativitással, a deduktív módszer túlságosan szokatlan és megmagyarázhatatlan erőltetésével, a triadikus formához való következetes ragaszkodásával olyan művészetfilozófiai koncepciót konstruál, amely jogosan váltotta ki kritikusaik támadását.

Hogyan is néznek ki a triadikus egységek? Egyrészt a művészi kategóriák összefüggésében vizsgálja, másrészt a művészi ágak kapcsán.

A művészi kategóriák a következő triádákban jelennek meg, amelyek a műalkotás zárt, teljes egységét, hiánytalanságát biztosítják, s integritásuk egyben az alakulati tökéletességet jelzi. Mit is jelent a művészi teljesség a másik két „életághoz” – a gyakorlatihoz és a tudományoshoz – képest? A műalkotás, magyarázza Brandenstein a koncepcióját, „[...] lényegileg megkívánja mozzanatainak és részeinek lezárt teljességét, és ha egy bonyolult műből hiányoznak egyes beléje tartozó részek, vagy nincsenek benne kialakítva, akkor ezt egyenesen hiánynak érezzük; a művészi valóság, a sajátmű alakulat lényege sokkal zártabb és egységesebb, mint a szingularizált gyakorlati és a formailag nyílt elméleti valóság... Még az egymásutániságban kialakuló művekben is szükséges a már kialakítottak valamelyes lezárt teljessége, integritása, avagy ilyen lezárásnak a következő részekben be kell

---

²⁰ I. m. 129.

²¹ I. m. 132.

következni...az integritásnak ez a már Szent Tamástól felismert határozománya lényegileg poétikus, sajátműven alakulati, és a poétikum területén alapvető jelentőségű.”²²

A műalkotás integritása, totalitása azt jelenti, hogy a tartalom magában foglalja a tisztaságot, a bensőségességet és a vonzóságot, a művészi forma a teljességet, a világosságot, és az egységet.

A művészi alakulatban, amely a tartalom és a forma egységét jelenti, a szimbolikus jelleg, a harmónia és szervesség hármasságának harmóniája járul hozzá a tökéletes totalitáshoz.

A szép értékével felruházott műalkotás a fenti értéktartományokat mozaikszerű egységben kell, hogy magán hordozza, így a szép értékköre valójában a művészi alkotás valóságával azonos mezőt jelenti. Ebből következően, ha valamelyik hiányzik, akkor fogyatékos szépségről beszélünk, amely vagy értékellenes, vagy valami olyan, művészileg negatív, a szépséget tagadó rútság jelenik meg, amely valójában „művészi nem-lét”, illetve nem művészi lét. Példái jó részének leírásakor eléggé bonyolult mondatszerkezeteket használnak. A fentieket egy dráma példáján mutatja be. Hogyan is fogalmaz? „[...] valamely rossz, például jellegzetesség és szervesség nélkül való dráma bírhat még esetleg elméleti jelleggel és valósággal mint gondolatrendszer. Lehetnek részben művészi mozzanatai is, mint pl. maguknak a szavaknak, [...] ennyiben van művészi lényege és valósága. [...] De magvában, mint dráma, lényeg nélkül való, nem áll fenn, mint valódi dráma egyszerűen nincs, nem létezik.”²³

A szép természetesen az abszolút értékharmoniót is tételezi annyiban, amennyiben mindig együtt érvényes az abszolút igazzal és jóval, mint az Abszolútum őserkéivel.

Ha művészi alapkategóriák és a matematikai viszonyok között keressük az analógiát, akkor a következőket látjuk: a teljesség, a szimbolikusság, a kép és jelentés egységét adja, s mint ilyen az egész kategóriájával azonosítható, a harmónia pedig az egységességgel és az egyenlőséggel. Hogy miért, arra nincs válasza. Igazából a hozott példákkal sem igazolja meglátásait, hanem amit leír, evidensnek véli, s akár tetszik, akár nem el kellene fogadnunk, csak azért, mert így lesz rendben a rendszer. Ezzel tulajdonképpen azt is eléri, hogy az általa hozott példákon túl nemigen tudunk másokat említeni, s a modernitás művészeti alkotásai pedig többnyire értelmezhetetlenek lesznek e keretek között.

Miután vélhetően, de nem bizonyíthatóan szerves alakulati (matematikai, mennyiségi) elvek alapján működő értékrendszerét összeállította, a művészeti ágak összefüggéseiben is megkonstruálja a triadikusan működő rendet, amely az emberi lelki erők működése és dominanciája alapján szerveződik a következőképpen:

1. képzőművészet (akarat): szobrászat–festészet–építészet
2. költészet (értelem): dráma–epika–líra
3. zene (érzelem): drámai–leíró–lírai zene.

Ezernyi kérdés várna megválaszolásra, de a válaszok nem következtethetők ki egyértelműen. Így kérdés az, hogy miért és miért így ezekben a művészeti ágakban működnek az emberi lelki képességek? Mi a szerepe a modern művészetekben, bennük hogyan alakul a fenti „értékkatalógus”, amely csupa pozitívítást jelez?

De a legfőbb kérdés az, hogy milyen alapvető játékszabályokat, elveket követ annak érdekében, hogy következetes legyen az Abszolútum által teremtett rendhez? Nyilvánvalóan kiderült, hogy a triadikus elv végigvitele alapvető, amelynek következtében rendeli az alakulathoz a művészi alkotások világát. Az is alapszabály a metodikájában, hogy ha nem talál megfelelő szót, nyelvi jelet konstruál, úgy, hogy időnként a magyar nyelvtani szabályokat figyelmen kívül hagyja.

---

²² I. m. 164–165.

²³ I. m. 189.

Így valójában a wittgensteini értelemben Brandenstein számára is a nyelv útvesztőkké, utak labirintusaivá vált, amelyekben gyakran nem működnek a lehetséges szabályok, vagy a túlszabályozottság miatt aggódhatunk.